

— הרמב"ם מפרש [דלא כרש"י ורבנו תם] שאמר לו על-פה בפני עדים 'חייב אני לך מנה בשטר', שהואיל ואמר 'בשטר' הרי זה כמו שאמר הווי עלי עדים וחייב לשלם לדברי רבי יוחנן.

דף קב

'לא בשטרי פסיקתא וכדרב גידל...' — העמידו בכתובה בשטר כדי לפרש מה ששינונו ניוזנית מנכסים משועבדים. וקמ"ל שאף על פי שאין כאן שטר גמור שמתחייב על ידי השטר, אלא שטר ראה שזכר בו שהיה פוסק כך וכך, ואעפ"כ מועיל מדרב גידל וגובה ממשועבדים. (עפ"י רעק"א)

'כתב לכהן שאני חייב לך חמש סלעים — חייב ליתן לו חמש סלעים ובנו אינו פדוי' — מקשים, כיון שאין בנו פדוי מדוע חייב ליתן לו, והלא אין כוונתו להשתעבד אלא על סמך שיהא פדוי? יש מתרצים, כיון שמדין תורה הוא פדוי, כדברי עולא, הרי זכה הכהן בפדיון, בתורת מתנות כהונה. (עפ"י לבוש וט"ו יו"ד שה סק"ג). ואולם יש להקשות על כך, הלא מבואר בגמרא שגם מן התורה אינו פדוי אלא לכשיתן, ואם כן בשעת נתינת השטר לא זכה הכהן כלום (מנחת חינוך שצב; יד דוד). ויש מתרצים, כיון שמן התורה פדוי לכשיתן, ויש תוקף לשטר זה, הלכך חייבו חכמים ליתן לו אעפ"י שאמרו שלא יהא פדוי, מדין 'הפקר ב"ד הפקר' (עפ"י קהלת יעקב [הקדמון] דף צד:), או משום קנס, שלא יהיו רגילים בכך, כיון שמן התורה הוא פדוי. (עפ"י יד דוד — בכורות נא. וע"ע בהפלאה ובהדושי ר' עזריאל כאן).

'אי הכי אמאי כתב?' — משמע מכאן כדברי הגאונים, שאדם נאמן לומר 'פרעתי' על כתב ידו היוצא מידי חברו כנגדו, שאם לא כן מה מקשה למה כתב, הרי כתב כדי שלא יוכל לומר פרוע הוא. (עפ"י ריטב"א).

כן היא דעת הרמב"ם (מלוה יא, ג) והרי"ף (סוף ב"ב) והרמב"ן (במלחמות שם). וכ"ה בשלחן ערוך חו"מ (סט, ב). וכן נקט שם הש"ך (בסקי"ד) לעיקר. אבל התוס' והרשב"א והרא"ה (לעיל כא) והרמ"ה (מובא בטור וברמ"א שם) סוברים שאינו נאמן לומר פרעתי. וי"ל בדעתם שדחוק לומר שכותב לו כדי למנוע מעצמו אפשרות טענת פרוע).

(ע"ב) 'זהאלהים אמר רב אפילו בוגרת' — שמע מינה שיכול אדם לומר כן, אפילו על דבר שלא שמעו, כיון שיש לו הכרח שכך נאמר. (עפ"י ריטב"א)

'בההיא הנאה דקמיחתיני אהדדי גמרי ומקני להדדי' — בכמה מקומות מצינו כעין זה, שקבלת הנאה עושה גמירות דעת לקנין, וקנין דאורייתא הוא. ואולם אין לנו בזה אלא מה שאמרו בגמרא, שאין אנו בקיאים בהכרעת דברים אלו. (עפ"י חזון איש — ב"ק כא, ה). וע"ש בציוני שאר המקומות ובפוסקים, וכן מובא ברש"ש בכורות יח: כמה דוגמאות לכך. וע"ע: שו"ת מהרי"ק קפב; נוב"י חו"מ כת; שו"ת רעק"א לז; חזו"א ב"ב ד, י ובכורות יט, יג; אחיעזר ח"ד פב.

וזה לשון רבי שמריהו יוסף קרליץ (אביו של החזו"א, מובא בחזו"א חו"מ כב) 'כלל גדול יהיה לך בקנינים: דעיקר הקנין הוא שיגמור בלבד להקנות הדבר לחבירו, וחבירו יסמוך דעתו עליו. ויש דברים שקיים להו לחז"ל שבדבור בעלמא גומר בלבד להקנות לחבירו, ויש שאינו גומר בלבד רק ע"י הקנינים המפורשים מן התורה או מחז"ל. ודוק היטב בזה, והפוך בה דכולה בה. דוק בש"ס ופוסקים ותמצא כן. וזכורני שכדברים האלה כתב הגאון ר' אלעזר משה מפינסק (שיחי') [ז"ל] בהסכמתו להשטי"ם דווילנה הנדפס במסכת ב"ב. ודוק בדבריו כי נכונים הם מאד'. וראה עוד בענין זה בקובץ שיעורים ובאילת השחר (כאן).

ז'קרי ליה לאמירה כתיבה? — אין, והתנן הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסייך ותני ר' חייא האומר לאשתו — משמע מכאן, וכן מוכח מכמה מקומות, שמשמעות הביטוי 'תני רבי חייא' כלפי המשנה, היינו גירסה או פירוש במשנה גופא, ואינה ברייתא העומדת לעצמה, שאם כן, מה מקום להוכיח מתני רבי חייא למשמעות 'הכותב' במשנה. (וע' גם בתוס' בכורות כב. ד"ה רבי אליעזר. וע"ע במובא ביבמות ט: ועוד).

אין כותבין שטרי אירוסין ונשואין אלא מדעת שניהם... מאי לאו שטרי פסיקתא' — ואף על פי שאבי הכלה אומר לעדים, כך וכך אני מתחייב לתת לחתני — אין כותבים עד שיבוא החתן לפניהם, שלא התירו לעשות כן, לכתוב שטר למתחייב ללא הצד השני, אלא בלוח ובמוכר, מפני שהם דחוקים למעות, אבל כאן, למה יכתבו ללא דעת החתן. ועוד, שמא עושה כן רק כדי להתפאר שיצא עליו שם כי פלוני נושא בתו ואינו אמת. (פסקי הרי"ד — ב"ב פרק עשירי)

מי לא עסקינן דהוא בשעת קנין והיכי דמי כגון דגרשה ואהדרה' — לכאורה היה יכול לומר אופן פשוט יותר, שקנו מידו לאחר שנולדו הבנות. וכתב הכסף-משנה (מכירה יב), מכך שלא נקטו כן יש להביא ראיה לדברי הרמב"ם (שם) שאין אדם משעבד עצמו לחברו בדבר שאינו קצוב, ואם אמר לחברו הריני חייב לזונך חמש שנים — לא נשתעבד. רק המתחייב לאשה בשעת נישואין מועיל מדרב גידל, לא בעלמא. ולכך הוצרכו להעמיד כשגרשה והחזירה. והפני-יהושע דחה הראיה, שרצו למצוא אופן הדומה לבת אשתו, שמדובר בשטרי פסיקתא כמו שאמרו לעיל. [ופירש עיקר טעמו של הרמב"ם מסברא, שאין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב כשם שאין מתנה ומכר חלים בדבר שאינו קצוב (לכולי עלמא). ורק בשעת נישואין מועיל, שזוהו כמו חוב, שנישאת על מנת כן].

'מעשה היה ושחטוהו ערב הפסח' — כן הגרסה בכתבי יד וברא"ש. וכן גרס ריעב"ץ, ומפרש שהשמיעונו שלא חשו להיטמא למת ולהימנע מעשיית הפסח. (ואל תתמה על הרבותא בדבר, ששופכי דמים יחא אכפת להם בטהרתם — שמצינו (ביומא כג) שטהרת כלים היתה קשה עליהם יותר משפיכות דמים, ואפילו באב על בנו. יש ששינו גירסה זו מחמת עלילות הדם).

אם כן ליתני למקום שהיא מאי למקום שאמה, שמעת מינה בת אצל האם לא שנה גדולה ולא שנה קטנה' — יש מי שמוכיח מסתימת הדברים, שאין חילוק בין אלמנה לגרושה, שאף על פי שהאב קיים, תלך הבת אצל אמה. שהרי 'הנושא את האשה' סתמא שנינו, בין שנתגרשה בין שנתאלמנה, בשניהם שנינו 'למקום שהיא אמה'. (כן דייק הרמ"ה, והביא כן מתשובת הגאונים. מובא ברא"ש — ודלא כ"ש אומרים).

ונראה שדקדוק הרמ"ה מבוסס על דיוק הגמרא 'אם כן ליתני למקום שהיא... וכמו שפרש"י דקתני מלתא פסיקתא. ובה מסולקת תמיהת המשנה-למלך (אישות כא, יז) על הרמ"ה מהו שרצו לדחות 'ודילמא בקטנה ומשום מעשה שהיה' והלא מתני' סתמא קתני, אף בגרושה אין שייך שם חשש קטלא — אך כפי האמור דיוק הרמ"ה קאי רק לתירוץ הגמרא). ובבן קטן פחות מבן שש, נחלקו הרמב"ם והראב"ד, האם רשאי האב שישאר הבן עמו בניגוד לרצון האם, הואיל והוא מצווה לחנכו למצוות, או הדין עם האם. [ואף לאחר שש, יש אומרים בדעת הרמב"ם שאין האב יכול להביאו אצלו בניגוד לרצון האם אלא שאינו חייב לזונו באופן זה. עפ"י מהריב"ל (ח"א יב); ר"מ אלשיך (לח), ודלא כמבי"ט (ח"א קסה) וחלקת מחוקק (פב סק"ט). ובבאור דעת הרא"ש (בפסקיו ובתשובה פט) — ע' בבית יוסף ובדרישה (פב); משנה למלך שם; שבט הלוי ח"ה רח].

משטה הייתי כך, או לפי שאדם עשוי שלא להשביע את עצמו (עפ"י סנהדרין כט. ע"ש פרטים נוספים). כתב זאת בשטר ומסרו בפני עדים — לדברי רבי יוחנן, חייב, אלים כח השטר כאילו אמר 'אתם עדי'. ולריש לקיש פטור. [מבואר בגמרא שמחלוקתם אמורה לפי שיטת רבי ישמעאל, אבל לבן גנס שאמר ערב היוצא לאחר חיתום שטרות אינו מתחייב כלל, ודאי אין כל תוקף לכתיבת התחייבות בשטר]. רש"י פרש שכתב בשטר ללא חתימת שמו, וחייב לרבי יוחנן מטעם הודאת בעל דין. אבל אם חתם — חייב לדברי הכל וגובה הלה מנכסים בני חורין. ורבנו תם מפרש בשטר גמור ובחתימת עדים, ולא מטעם הודאה, כי לא היה חייב לו כלום מתחילה. ונחלקו רבי יוחנן וריש לקיש האם יש כח בהתחייבות שבשטר ליצור חוב ולעשות קנין. וכן פירש רי"ף ופסק כרבי יוחנן, שיכול אדם לחייב עצמו בשטר, אפילו לא אמר 'אתם עדי' ולא עשה קנין, ואעפ"י שלא היה חייב לו מקודם. ונחלקו הרמב"ן והר"ן (בדעת הרי"ף והרמב"ם) האם גם בעל-פה יכול לחייב אדם את עצמו בפני עדים [באמירת 'אתם עדי'] ללא שנתחייב מקודם.

דף קב

קצ. א. פסיקת החתן והכלה או הוריהם בשעת הקידושין, ליתן זה לזה כך וכך — האם יש לה תוקף ללא קנין? והאם דברים הללו ניתנו ליכתב בשטר?

ב. מי שמת והניח בן קטן או בת הניזונית מנכסיו — האם הם דרים עם אמם או עם אחיהם ירשי האב?

א. אמר רב גידל אמר רב: 'כמה אתה נותן לבנך — כך וכך, וכמה אתה נותן לבתך — כך וכך', עמדו וקידשו — הן הן הדברים הנקנין באמירה. ואפילו בבתו בוגרת אמר רב, אעפ"י שאין כסף קדושין לאב, באותה הנאה שהם מתחננים זה עם זה, גומרים ומקנים זל"ז.

ומבואר בגמרא שהוא הדין כשהחתן והכלה עצמם פוסקים, אין צריך קנין. (וכן-שכן הוא, שבאותה הנאה שהם עצמם מתחננים גומרים ומקנים. (מרדכי). ואף כשפוסק עם הכלה לזון את בתה, גדולה או קטנה — מועילה אמירה להתחייב ואין צריך קנין או זכיה לקטן. (ע' דברי אמת דף זה ע"א).

א. בירושלמי אמרו: דוקא בנישואין הראשונים. ודוקא באב, ולא באח על ידי אחותו. (מובא ברי"ף ועוד).

ב. לדברי הרשב"ם (מובא בראשונים), אין חיוב אלא אם עמדו וקדשו מתוך הדברים, אבל אם בשעת הקדושין לא הזכירו מהפסיקתא — פטור. ור"י חולק (מובא בריטב"א ועוד).

ג. צריך שהדברים שפסקו יהיו מצויים ברשותם באותה שעה, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. (רמב"ם. וע' שו"ת מהרי"ק כ; קפא).

ד. אין מועילה פסיקת האב אלא במה שתלוי בו, אבל במה שתלוי בבן, כגון שפסק שהבן ילך עמה לדור במקום פלוני — אין פיסוק שלו מעלה ומוריד, שאין אדם מתחייב על אדם אחר. (רבנו מאיר, מובא במרדכי).

ואמר רב אשי לרבינא: דברים הללו לא ניתנו להכתב בשטר (שלא יטרפו ממשועבדים, שכיון שאין קנין לא נשתעבדו הנכסים. רש"י).

מפרש"י משמע שאפילו מדעת שניהם אין כותבים.

והתוס' פרשו דוקא בסתם אין כותבים, מפני שלא היה קנין, אבל אם ברצונם לכתוב — כותבים.

ור"ח ור"ת מפרשים 'לא ניתנו להכתב' — לא הוצרכו להכתב אלא קונים באמירה ללא כתיבה [מדברי התוס' משמע שאין גובים אלא מבני חורין בלא כתיבה, והריטב"א כתב בשם רבנו תם שגובים ממשועבדים אפילו ללא כתיבה]. ולהראב"ד (על הרי"ף) פירוש נוסף בסוגיא. ועריטב"א.

ב. מי שמת והניח בן קטן לאמו — יורשי האב אומרים יהא גדל אצלנו ואמו אומרת יהא בני גדל אצלי — מניחים אותו אצל אמו ואין מניחים אותו אצל הראוי ליורשו. וכן הדין בבת, ואפילו גדולה — מקומה אצל אמה. כן דייקו מלשון משנתנו.

יש אומרים, דוקא באלמנה, אבל גרושה שאביה קיים — תהא הבת אצל אביה. והרמ"ה כתב בשם הגאונים שגם בגרושה תהא הבת אצל אמה. (מובא ברא"ש).

ובבן — דעת הרמב"ם (אישות כא, יז) שעד בן שש יהא עם אמו. ולאחר מכן יכול האב לומר איני זן עד שיבוא אצלי. יש מפרשים בדעתו שאם אין התנגדות מצד הבן, הרשות ביד האב להפרישו מן האם (עפ"י מבי"ט ח"א קסה; חלקת מחוקק פב סק"ט ועוד. וכן יש לנקוט להלכה למעשה — שו"ת שבט הלוי ח"ה רח). ויש אומרים שהרשות ביד האם להשאירו אצלה, אלא שבאופן זה האב פטור ממזונות (שו"ת מהריב"ל ח"א יב; ר"מ אלשיך — לח).
ודעת הראב"ד שאפילו פחות מבן שש, ביד האב להשאירו עמו, כדי לחנכו לתורה ולמצוות.

דין הכותב לכהן שאני חייב לך חמש סלעים — בבכורות נא.
ערב היוצא לאחר חיתום שטרות — בב"ב קעה-קעו.

דף קג

קצא. המשכיר ריחיים לחברו על מנת שיטחון לו חיטיו בשכרו, והעשיר המשכיר וקנה ריחיים לעצמו, האם יכול לומר לשוכר תן לי מעתה מעות בשכרי?

הסיקו כדברי רב עזירא שהדין עם השוכר, ויכול לומר לו למשכיר, טחון ומכור משלך, ואני אטחון למזונותיך בריחים שאצלי. ודוקא כאשר אין השוכר מוצא לטחון בשכר כל שעה ונמצא מופסד אם לא יטחון למשכיר, אבל אם יש לו די לטחון, כגון זו כופים על מדת סדום שהרי הלה נהנה וזה אינו חסר בדבר, הלכך חייב ליתן לו דמים, אעפ"י שפסק עמו טחינה.

א. אם גם המשכיר אינו מוצא די לטחון ולמכור — מבוואר בתוס' שאעפ"י שאינו יכול לכפות את השוכר ליתן לו מעות, מפני שגם השוכר מפסיד, יכול להפסיק ההסכם באמצע מפני הפסדו. והרא"ש חולק וסובר שאי אפשר לבטל השכירות אלא יפסיד המשכיר ולא השוכר.
ב. מי שנתחייב לזון את חברו, הרשות ביד חברו לומר תן לי דמי מזונות. (ר"ן, וכן הביא מהירושלמי. וע' גם במאירי ריטב"א ונמו"י ובשו"ת מהרי"ק קיב. ונראה שאם יש למתחייב הפסד מכך — אינו חייב, וכמבואר בראשונים בדין משכיר ושוכר).

קצב. א. האם רשאית האלמנה להשאר בבית בעלה, או שמא יכולים היורשים לומר לה לכי לבית אביך?
ב. אלמנה החפצה לדור בבית אביה, ותיזון מהיורשים בהיותה שם — האם יכולים הם לומר אם את אצלנו יש לך מזונות ואם אין את אצלנו אין לך?

ג. יתומים שמכרו מדור אלמנה — האם מכירתם מכירה?

ד. מדור אלמנה שנפל — מה דינו? והאם רשאית לשפצו?

א. אלמנה שאמרה אין ברצוני לזון מבית בעלי — אין היורשים יכולים לומר לה לכי לבית אביך ואנו זנים אותך אלא זנים אותה ונותנים לה מדור לפי כבודה. ומשתמשת בו כדרך שמשמשת בחיי בעלה (ואין יכולים להחליף המדור וליתן לה גרוע ממנו או שמא אף לשכמותו. עפ"י תוס' נד.). וכן בעבדים ובשפחות בכרים וכסתות ובכלי כסף ובכלי זהב כדרך שהיא רגילה בחיי בעלה. שכן קבל עליו בתנאי כתובה, 'את תהא יתבא בביתי ומיתזנא מנכסי כל ימי מגר ארמלותיך'.
היה המדור צר, לא קיבל עליו להוציא את בניו ולהושיבה. 'בביתי' — ולא בביקתי.